

HORVÁTH VIKTOR

A PÓLUSOK KÖZÖTT

A szisztéma büntikkel és kerítésekkel védi magát, a kerítéseket a gyerek (értsd: az élet) megkerüli, erre jönnek az újabb kerítések.

Hatéves voltam, és egyáltalán nem ostoba, hiszen amikor büntetésből hússzor le kellett írnom, hogy nem beszélgetek a padtársammal az órán, a mondat szavait egymás alá írtam, mert úgy gyorsabbnak tűnt; tehát hússzor leírtam: *Nem, Nem, Nem...* aztán hússzor, hogy *beszélgetek, beszélgetek, beszélgetek* stb. Anyám meglátta, juj, ezt így nem szabad, ezt nem így kell, mondta, mert nyilván érezte, hogy ez a büntetéselvű pedagógia megcsúfolása, én viszont azt éreztem rajta, hogy semmi meggyőződés nem volt a hangjában, aztán gyorsan magamra is hagyott, hadd írjam a büntetésemet úgy, ahogy én akarom – hála neki ezért.

A büntimondat meggyalázásával akaratlanul is a buta rendszert védtem, mert a darabolással kevésbé érvényesült a törvényszerűség: ha valamit tiltunk, hiába mondjuk ki a tiltó NEM-et, valójában azt sulykoljuk, ami utána következik. Tehát mégsem voltam túl okos. Illetve mégis az voltam, mert ha kevésbé hajlamosítom magam az illegális beszélgetésre, kevesebb büntetést kapok. Viszont úgy konform vagyok, tehát a buta rendszer ideális alattvalója. Igazodjunk el ebben a labirintusban. Ez kell nekünk, erre a dzsungelre épül a kultúránk, erre megy el az erőnk.

A szisztéma büntikkel és kerítésekkel védi magát, a kerítéseket a gyerek (értsd: az élet) megkerüli, erre jönnek az újabb kerítések. A rendszer és a diák állandó harcban állnak, ez emészti fel a tanári munkát, a gyerek tehetségét és az intézményi energiát. Miért ne lehetne a természetet (értsd: a beszélgetést) az úgy szolgálatába állítani? Boldogabb országokban már figyelnek arra, hogy a tan-

terem berendezése a gyerekek kommunikációját szolgálja. A mi büntijeink jók voltak Horthy korában, jók voltak Rákosi és Kádár korában, érdekes, és még ma is rágaskodunk hozzájuk.

Most váltunk léptéket, nézzük az oktatás társadalmi környezetét. Alább két modellt fogok felvázolni. A sorok elejére írom az egyik modell sajátosságait (legyen ez az *A* oszlop), a gondolatjelek után pedig a másik modell elemei következnek (*B* oszlop). Az összefüggés: a külön oszlopokba írt elemek gyengítik vagy kizárják egymást, az azonos oszlopba írt jelenségek pedig feltételezik és erősítik egymást. Persze tiszta típusok nincsenek, egy-egy társadalomban mindig van mindkét jelenségcsoportból, viszont a súlypontok máshol és máshol vannak. A súlypontokon múlik.

(Ha az alábbi lista evidenciának tűnik, olvassuk versként.)

A		B
<i>főváros központú</i>	–	<i>több központú</i>
<i>sugaras úthálózat</i>	–	<i>rácsos úthálózat</i>
<i>központ</i>	–	<i>nem a központ a fontos</i>
<i>központi erőművek</i>	–	<i>helyi energia</i>
<i>fosszilis és nukleáris energia</i>	–	<i>természeti energia</i>
<i>harci szellem</i>	–	<i>pacifizmus</i>

A pacifizmus persze nem él meg, ha a környezet harcias. Tehát *A* nem okvetlenül csúf, és *B* nem okvetlenül csodálatos; folyton gondolkodnunk és viszonyítgatnunk kell. Nézzük tovább, és figyeljük, hogy az egyes sorok illeszkednek-e a korábbiakhoz:

<i>vezérkultusz</i>	–	<i>szolidaritás, felelősség</i>
<i>szubverzivitás</i>	–	<i>díverzitás</i>
<i>alárendeltség</i>	–	<i>variabilitás</i>
<i>nemzeti</i>	–	<i>kozmpolita</i>
<i>nemzeti</i>	–	<i>lokálpatrióta</i>
<i>hatalomösszpontosítás</i>	–	<i>hatalommegosztás</i>
<i>verseny a vezér adományaiért</i>	–	<i>piaci verseny</i>
<i>utasítás</i>	–	<i>egyeztetés</i>

Aki háborúban egyeztetget az embereivel, az veszít. De ha békében parancsolunk, háború lesz.

<i>valami ellen</i>	–	<i>valamiért</i>
<i>exkluzív</i>	–	<i>inkluzív</i>
<i>egyház</i>	–	<i>hit</i>
<i>egyház</i>	–	<i>tan</i>
<i>hűbéri</i>	–	<i>jogelvű</i>
<i>embert követünk</i>	–	<i>elvet követünk</i>
<i>családiisan büntető</i>	–	<i>elidegenedett</i>
<i>és gondoskodó</i>		

Emberi, ha gazdánk van, akihez hűségesek vagyunk, aki véd bennünket, és kegyetlen világ, ahol a hideg intézmények és elvek irányítanak; nézzük csak a Dickens regényeiből elének táruló viktoriánus Angliát. De ha a gazdánknak új ellensége lesz, és az az ember történetesen a barátom? Milyen árat fizetünk így a hűségünkért, és milyenek itt a szabad gondolat esélyei? Az ilyen országból megszöknek a feltalálók.

vagy-vagy típusú játszmák	–	és típusú játszmák
zéró összegű játszmák	–	mindenki nyerhet
az intézmények harcolnak egymással	–	az intézmények egyeztetnek
a javak (állások, fizetések, díjak)	–	a javakat helyben termelik és osztják
felülről jönnek	–	a garancia a rendszerbe van építve
boldogulásunk garanciája urunk jóakarata	–	rajtunk múlik
bukásunk urunkon múlik	–	nem kell engedély
megengedő	–	használjuk az intézményt
kiszolgáljuk az intézményt	–	teljesítmény
tekintély	–	képesség
tekintély	–	

A pusztító teljesítményelvűséget megismertük az elmúlt száz-százötven évben; nagy árat fizettünk a szabad gondolatért és az ebből következő technológiai robbanásért.

alacsony intergenerációs mobilitás	–	nagy intergenerációs mobilitás
elrendelt sorsok	–	az egyén alakíthatja a sorsát
merev társadalom	–	változó társadalom
erős állam	–	gyenge állam
statikus	–	mozgó
labilis	–	mozgó

És milyen a lélektani klíma?

elfojtásos	–	szembesülő
kollektívizmus	–	individualizmus
altruizmus	–	individualizmus
homlokzatokat épít	–	feltár
lázadás vagy behódolás	–	alkalmazkodás
másokat hibáztat	–	magában keresi az okot
bűnkultusz, bűntudatkultúra	–	kritikai érzék, önreflexió, ironia
felülről vár megoldást	–	helyben cselekszik
végző megoldást akar	–	folyamatban gondolkodik
nem kap megoldást	–	nem vár megoldást
vezér harcol érte	–	nem kér védelmet
vezérben bíz	–	részt kér a hatalomból
jogkövető, mert büntetéstől tart	–	jogkövető a saját és a közösség érdekéért

Az első oszlop nem szereti a szociológiát, a pszichológiát, a kommunikációelméletet, a közgazdaságtant, a humán etológiát, a játékelméletet és a kulturális antropológiát. (A hanyatló Nyugat stb.) A B oszlop termelte ki őket.

Az oktatás

adatokat tanít	–	szemléletet ad
az adatokat a hatalmi igény szerint válogatja	–	az adatok alapján többféle szemléletet ad
adatokat tanít	–	összefüggéseket keres
ismereteket ad	–	ismeretszerzési képességet ad

<i>kinyilatkoztat</i>	–	<i>beszélget</i>
<i>örök igazság</i>	–	<i>örök keresés</i>
<i>a világ változatlan</i>	–	<i>változó világ</i>
<i>versenyzetet és büntet</i>	–	<i>dicsérettel inspirál</i>

Nem is pólusok között mozgunk, hanem egészen más síkokon. Ezek a dolgok nem egymás ellentétei.

<i>a világot elfogadja vagy elutasítja</i>	–	<i>a világot alakítja</i>
<i>abszolutista</i>	–	<i>relativista</i>
<i>tantárgyak</i>	–	<i>tantárgyak közötti átjárás, majd a tantárgyak elengedése</i>
<i>frontális</i>	–	<i>variábilis</i>
<i>egyentankönyv</i>	–	<i>választék</i>
<i>a tanár felsőbb kontroll alatt</i>	–	<i>a tanár felelőssége</i>
<i>a szülő nem szól bele</i>	–	<i>a szülő megrendelő</i>
<i>az iskola felsőbb kontroll alatt</i>	–	<i>az iskola felelőssége</i>
<i>az iskola felsőbb kontroll alatt – kijelölt irányok</i>	–	<i>az iskola szülői kontroll alatt kapcsolat a piaccal</i>

Történelemtanítás

<i>dicső múlt</i>	–	<i>történeti kritika, forráselemzés</i>
<i>példaképek</i>	–	<i>élelszerűség</i>
<i>abszolút történelem</i>	–	<i>a történelem mint fikciós narratíva</i>
<i>nagy történelem</i>	–	<i>mikrotörténelem</i>
<i>ideológiát vetít rá a múltra</i>	–	<i>keresi az adott, régi kor megfejtését</i>
<i>kronologikus</i>	–	<i>jelenségközpontú</i>
<i>adattomeget tanít</i>	–	<i>mintázatokot, összefüggéseket keres</i>
<i>háborúk, dinasztiák és birodalmak aspektusa</i>	–	<i>a történelem civilizációknak egy története</i>

Az irodalomtanításban

<i>illedelmes művek</i>	–	<i>erős szöveg</i>
<i>hazafias művek</i>	–	<i>erős szöveg</i>
<i>a mű célja a nevelés</i>	–	<i>a mű önelvű, célja önmaga</i>
<i>a mű szolgál</i>	–	<i>a mű segít</i>
<i>csak halott szerzőket tanít</i>	–	<i>élő szerzőket is tanít</i>
<i>szerzőket tanít</i>	–	<i>szövegcentrikus</i>
<i>irodalom = művekre alkalmazott történettudomány</i>	–	<i>szövegcentrikus</i>
<i>irodalom = művekre alkalmazott hittan, világnézet, etika</i>	–	<i>szövegcentrikus</i>
<i>irányított elemzés</i>	–	<i>többszemponitú elemzés</i>
<i>helyes olvasat</i>	–	<i>lehetőséges olvasatok</i>
<i>elemzettet</i>	–	<i>írat</i>
<i>a mű szent</i>	–	<i>a művet bárki átírhatja</i>

Tehát még egyszer: a világ nem kétpólusú rendszerekből építkezik. Illetve a fenti oszlopok elemei úgy tartoznak össze, hogy ha egy országban az első oszlop

néhány eleme túlsúlyban van, akkor nagyobb az esély rá, hogy az oszlop többi eleme is erősen működik. A fenti rendszer tendenciajelleggel igaz. A hajlamról van szó, az esélyekről.

Végül:

<i>kelet</i>	–	<i>nyugat</i>
<i>szükség</i>	–	<i>bőség</i>
<i>félünk a büntetéstől</i>	–	<i>szorongunk a szabadság miatt.</i>

Lételméleti problémákat most nem oldhatunk meg, viszont foglaljuk össze az oktatás lehetőségeit. A múlt évezred végén győzött az új kód – az emberi civilizációt immár a digitális informatika szintetizálja; az életünket az elektronikus ernyőkre és kijelzőkre helyeztük. A nyomtatás és az irodalom mint integráló közeg megbukott. Viszont a többi művészethez hasonlóan az irodalom továbbra is fontos a neveléshez – a harmonikus emberi állapot és az élhető társadalom fenntartásához. Hát mentjük meg. Ne tegyük kockára a fiatalok előtt az irodalom hitelét azzal, hogy deformált szerzői életrajzokkal és követhetetlen példaképekkel nyomasztjuk őket; hogy olyan szövegeket nyomunk le a torkukon, amelyeknek az ő jelen életükkel semmilyen kapcsolata nincs; hogy fenntartjuk a mítoszt, miszerint az irodalom az a tantárgy, ahol halott zsenik műveit elemezzük. Nem, nem csak a halottak, és nem csak a zsenik: bárki írhat, és írjon is mindenki úgy, ahogy táncórán táncol, zeneórán zenél, és drámaórán játszik.

Nézzünk két alternatívát – ezek kölcsönösen alkalmazhatják egymás módszereit.

1. Feladjuk a kronologikus elvet. Nyugodtan tegyük meg, hiszen a világ dolgai közül Homérosz a legutolsó, ami egy tizennégy éves diákot érdekel – jelenleg azt kapja, ami korban és stílusban a legtávolabb van a jelenétől. Fogjuk mai szerzők műveit, élvezzük őket, lássunk rá általuk az életünkre, tanuljunk velük poétikai és kompozíciós elveket – aztán keressük meg a kapcsolatot Homérosszal, Villonnal, Kölcseyvel, a Bibliával. Illetve eleve válogathatjuk úgy a kortárs szerzőinket, hogy majd jól át tudjunk kapcsolni róluk Homéroszra, Kölcseyre stb., így végül mégis tovább él a kronológia elve – az óra második felében.

2. Tartsuk meg a kronológiát, és tanítsunk alkotáselvűen. Az elemzés önmagában érdektelen. Ha a játékunkat szétszedjük, a játéknak vége; meghal az aranyhórcsögünk, ha felboncoljuk. Ne öljük meg – mozgassuk. Induljunk ki a struktúrából, és minden órán reprodukáljunk valamit a tanult szerzőtől. Idegen nyelvű szövegből írjunk műfordítást, magyar szövegből imitációt, paródiát, travesztiát, átíratot, belső fordítást. Képezzük ki magunkat az írásra (hiszen ez volna a szakmánk), és írassunk a diákokkal. Az egész tananyagot át lehet alakítani alkotáselvűvé. Úgy kevesebb szerzőre és kevesebb műre lesz idő, de ami marad, arra a diák emlékezni fog, mert a saját élmény, sikerélmény köti az ismereteket. Hiába tanítjuk száz szerző ezer művét, ha a felejtésnek tanítunk. Tanítsunk egy évben húsz művet – velük a rengeteg sok mű megismerésének képességét és igényét; a komponálás, a reflexió és a minőség örömeit.